

Т. А. Дубоўская
Віцебск

ВЕРЛІБРЫ А. РАЗАНАВА І У. АРЛОВА ЯК УЗОРЫ БЕЛАРУСКАЙ ІНТЭЛЕКТУАЛЬНАЙ ПАЭЗІІ

This article is devoted to the studies of genre of vers libre in the modern Belarusian literature. On the example of works by A. Razanau and U. Arlou the genre and theme peculiarities of the free verses are explored in context of the Belarusian intellectual poetry.

Сучасная беларуская літаратура характарызуецца разнастайнасцю паэтычных жанраў, сярод якіх выразна вылучаецца свабодны верш, або верлібр. Па сваіх фармальна-змястоўных асаблівасцях дадзены жанр знаходзіцца на мяжы паміж вершам і прозай. Адсутнасць рыфмы набліжае верлібр да прозы, аднак наяўнасць аднатыпных сінтаксічных канструкцый, падзеленасць на асобныя радкі, паўторы стылістычных фігур, насычанасць сродкамі мастацкай выразнасці вяртаюць яго да паэзіі.

Верлібр – гэта жанр інтэлектуальнай літаратуры, для якой характэрны схільнасць да роздуму над метафізічнымі праблемамі быцця, парадаксальнасць і абстрагаванасць мыслення, перавага думкі над пачуццямі, наяўнасць суб’ектыўнага пачатку.

Пачынальнікамі паэтычнага эксперыменту ў напісанні свабодных вершаў у айчыннай паэзіі ХХ ст. з’яўляюцца В.Ластоўскі і М. Багдановіч. У рэчышчы новага жанру працавалі таксама А. Моркаўка, С. Дзяргай, М. Танк, А. Куляшоў, А. Вярцінскі, Р. Барадулін, Я. Сіпакоў і многія іншыя беларускія аўтары.

Аднымі з самых таленавітых сучасных беларускіх паэтаў-верлібрыстаў з’яўляюцца А. Разанаў і У. Арлоў. Творчасць першага аўтара стала асацыяцыйнай наватарства, няспыннага творчага пошуку, эксперыменту ў беларускай літаратуры. Не менш значнай па сваіх ідэйна-мастацкіх вартасцях з’яўляецца паэзія У. Арлова, якая на сённяшні дзень даследавана не дастаткова грунтоўна і не ў поўнай меры.

Мэта артыкула – аналіз свабодных вершаў А. Разанава і У. Арлова, вызначэнне жанрава-тэматычных і мастацкіх асаблівасцей верлібраў паэтаў. Метад даследавання – дэскрыптыўны.

Верлібры У. Арлова, як і большасць праявітых твораў пісьменніка, прысвечаны гістарычнай тэме: «Архіварыус Война», «Брытанскі музей», «Ян Баршчэўскі», «Аднойчы даўно», «1864», інш. Аўтар узнаўляе гістарычныя падзеі, факты, імёны, якія дапамагаюць чытачу адчуць каларыт эпохі, у якую ён трапляе, калі знаёміцца з творами: «Гэта здарыцца / ў кляштары айцоў-дамініканцаў / у часы Стогадовай вайны / <...> / Аднойчы пасля вячэрні / ў кляштарную браму / пастукае падарожнік на стамлёным кані, / а назаўтра малады прыёр / з бляскам у запалых вачах, / які выдае ў ім сухотніка / <...> / перагорне апошнюю старонку маёй кнігі...» [2, 74] Асаблівасць дадзенага верша – гэта стварэнне эфекту прысутнасці самога аўтара ў мінулым, яго непарыўнага аднаства з гісторыяй.

Сувязь чалавека з мінулым відавочная і ў так званай рэчыўнай паэзіі

А. Разанава: «Раскопваюць гарадзішча. / Выкопваюць рэчы. / Вось рэч-рука, вось рэч-нага, вось рэч-моц, вось рэч-улада... / Рэчы – апошняя цела людзей, якое жыве найдаўжэй. / За рэчы трымаюся, аб рэчы абаніраюся, атрымліваю ў спадчыну рэчы...» [5, 254] Як бачым, рэчы – гэта своеасаблівыя сведкі жыцця чалавека, якія адначасова сімвалізуюць повязь мінулага і сённяшняга.

У версэце «Стары горад» адчуваецца подых мінуўшчыны ў пакінутым людзьмі горадзе: «На ацішэлых падворках, ля гонты і чараніцы, квітнее ружовы і белы бэз і асвятляе сваім цвіценнем, сваім разуменнем горад, што паглыбляецца ў даўніну. / Пакінулі апошнія жыхары свае дамы-мураванкі, свае драўляныя хаты з аканіцамі і ліштвой і ўсё, што мелі, што нажывалі, што памяталі, што снілі, пабралі ў пярэбары, у перасяленне, у новы кут... / Ды нехта ўсё роўна сюды вяртаецца неадольна, / нешта ўсё роўна тут, быццам колісь, жыве: / тут раптам зазвоняць званы трывожна, / зацокаюць раптам падковы па бруку, / раптам дзіця заплача / <...> / Тут нешта тоіцца, нешта хаваецца, нешта ўхіляецца ад разгляду...» [5, 256] Дадзены твор – рэтраспекцыя ў мінулае горада, «аблічча» якога сцёр час, але ў якім тоіцца дух таго жыцця, якое панавала ў гэтым горадзе раней. Таямнічасць, загадкавасць у апісанні горада набліжаюць версэт А. Разанава да своеасаблівай прыпавесці.

Сувязь часоў і пакаленняў – адна з цэнтральных тэм творчасці У. Арлова. У вершы «Пазнаю сябе ў сыне» паэт нібыта нанова «адкрывае» сябе ў родным чалавеку: «пазнаю сябе ў сыне / у почырку з літарамі / што падхмелена танчаць / на вольным паветры / у вясёлым мітынгу / папераў і кніжак / на пісьмовым сталі / <...> / ва ўменьні пакрыўдзіць / пакрыўдзіцца / дараваць / пазнаю сябе ў сыне / так хочацца пазнаць сябе і тады / калі прысяду яму на плячо / цёплым ветрам» [1, 40–41]. Паўтор ключавой фразы ўзмацняе ідэю верлібра: еднасць маладога пакалення са старэйшым, сувязь мінулага, сённяшняга, будучага.

Прыкладам моцнай сувязі чалавека са сваімі каранямі, продкамі, якія захавалі і перадалі сваю духоўную спадчыну нашчадкам, з'яўляецца верлібр У. Арлова «Вучыла бабуля»: «Не спі, калі сонца сядзе, / бо заснеш з ім разам, / а ўранні ўжо не прачнеешся. / Не глядзі ў лютэрка апоўначы, / бо растанеш у ім, / як солі драбінка / ў студні. / Не любіся з дзеўкамі ў жыце / і ў красках не любіся, / бо колькі каласоў зломіш – / столькі людзей / ад голаду сканае, / а колькі красак звяне – / столькі дзетак / на свет не народзіцца» [2, 23]. Народныя прыкметы і павер'і – крыніца мудрасці і духоўнага багацця беларускага народа. У гэтым творы вуснамі сталага чалавека падаецца пераканаўчае павер'е, якое сведчыць пра глыбокую веру чалавека ў магутную сілу прыроды.

Тэму сувязі пакаленняў бачым і ў творчасці А. Разанава: «Канчаецца лета: / лісце / туліца да галіны, / галіны – да дрэва, / дрэва – да каранёў» [3, 155]. Тут прасочваецца заканамернасць жыцця прыроды, якое ўяўляе сабой вечны кругаворот. Разам з тым відавочны і ўмоўна-асацыятыўны план паэтычнай мініяцюры: еднасць чалавека са сваімі «каранямі» – бацькамі, дзядзямі, прадзедамі, еднасць маладога пакалення са старэйшым, сувязь

мінулага, сённышняга, будачага. Дрэва ў паэта – гэта і адлюстраванне перыядаў чалавечага жыцця: «*Дрэва: / крывыя галіны, / крылатае лісце, / скрытыя карані*» [3, 149]. У творы, дзякуючы асацыятыўным вобразам, паказваецца жыццё чалавека: «крылатае лісце» – юнацтва са сваёй узнёсласцю і бесклапотнасцю, «крывыя галіны» – сталасць са сваімі клопатамі і жыццёвым вопытам, «скрытыя карані» – існаванне ў «іншым» свеце.

Па-філасофску асэнсоўваецца згаданая тэма ў рэчыўнай паэзіі А. Разанава: «*У крамных вітрынах павыстаўлены рэчы — мо для сустрэчы, а можа, для развітання. / Нібы ля сваіх дарагіх нябожчыкаў, мы спыняемся каля іх, убіраем іх у душу і ў памяць. / І адчуваем, хвалючыся, што з імі нас звязвае тайнае падабенства, бо некалі, напачатку, калі Бог тварыў свет, мы былі гэтаксама рэчамі і будзем некалі зноў. / Усё, чым багаты мы, – гэта рэчы, і ўсё, перад чым мы аказваемся багамі, – яны. / Мы адыходзім далей. / Але застаюцца ў вітрынах рэчы, а ў рэчах – мы*» [4, 31]. Аўтар глыбока пранікае ў сутнасць з’яў, спазнае і адкрывае нам тое, на што звычайна не звяртаецца ўвага, пра што мы проста не задумваемся. Разважаючы пра значнасць рэчаў, А. Разанаў у працытаваным версэце па-філасофску вырашае тэму кругавароту жыцця: знікаючы, мы ажываем у рэчах.

Верлібры У. Арлова – гэта алегарычна-філасофскія мініяцюры, вершы-роздумы пра жыццё і асабісты лёс паэта: «*Сярод высокай травы і красак / вядзе мяне маці / на поплаве. / Гэта смолкі, / паказвае яна. / А гэта зязюльчыны слёзкі. / А вось гэта — ястрэц. / А ў той кветкі няма назвы, / бо яна — / кветка твайго лёсу і / ты сам назавеш яе, / калі вырасцеш. / Гуляе на поплаве вецер. / Боязна мне: / а раптам, / пакуль вырасту, / скосяць кветку і не паспею / даць ёй наймення?*» [2, 52]. Верш прасякнуты самотным, трывожным настроем. Вынясенне ключавых слоў у асобны радок, інверсійнасць, лаканічнасць фраз надаюць верлібру эмацыйную напружанасць і сэнсавую незавершанасць: «*Маўчыць маці. / Мацнее вецер. / Стаю самотны / на сенажаці*» [2, 52]. Праз алегарычны змест аўтар па-філасофску асэнсоўвае праблему хуткаплыннасці часу.

Тэма хуткабежнасці чалавечага жыцця, яго незваротнасці неаднаразова асэнсоўваецца ў творчасці А. Разанава: «*Час паскараецца / час набывае ўсё большы разгон, / каб вырвацца / з-пад прыцягнення таго, / што ўжо адбылося*» [3, 134]. Час няўмольна забірае ў чалавека ўсё, што не паспеў ён давесці да канца. І толькі сталасць прымушае чалавека азірнуцца назад, нанова пераасэнсаваць сваё жыццё, адносіны да людзей: «*Тыя недаробленыя работы / і недадуманая думкі, / якія я пакідаў на потым, / спадзеючыся, што калі-небудзь / вырашацца яны самі, / так і засталіся на колішнім месцы... / І сёння я іх вязень*» [3, 135].

Многія верлібры У. Арлова ўяўляюць сабой пейзажныя замалёўкі, імпрэсіі, у якіх аўтар паўстае сузіральнікам прыроды, чуйным да ўсіх яе праяў, бачных і нябачных чалавечаму воку: «*Тое лета / з першым пацалункам у духмяную макаўку, / з уважлівым позіркам смерці, / з адзінокаю кудзеркаю, / з ласанькай, што любіла цалавацца, / з зацвілаю азярынай, / якая памятае тваё цела з тых часоў, / калі вада была ў ёй празрыстая, / як твае сны... / Тое*

лета / будзе доўжыцца / даўжэй нас» [2, 66]. Метафарычнасць, незвычайная асацыятыўнасць, глыбокая эмацыйнасць – характэрныя рысы паэзіі У. Арлова: «Ты – мая каханка, і зараз, / каб сёй-той не пакутваў ад здагадак, / я адкрыю тваё імя, / твой адрас вядомы / палівальнай машыне, / якая падбірала мяне ля пад’езда / на ранішні канцэрт жабаў / пасля нашага ўлюбёнага кактэйлю – / шампанскае са світаннем, / часам з дажджом / або з кубікам лёду, / што мы дапівалі / кароткімі асцярожнымі глыткамі, / падобнымі да тваіх пацалункаў / з лёгкімі прыкусамі... / Ты – мая каханка, / і я хачу, каб усе ведалі: / тваё імя – Ноч» [2, 24]. Нават у апісанні прыроды аўтар бачыць інтымны пачатак, які ўзмацняецца створаным паэтам асацыятыўным вобразам каханкі-ночы. Першыя радкі верша задаюць адпаведны загадкава-рамантычны настрой, якім прасякнуты ўвесь твор.

Асабліва сць пейзажных мініяцюраў А. Разанава – вобразнасць, абстрагаванасць, пачуццёнасць і адначасова схільнасць да аналітызму: «Зіхоткая поўня – / акно, / з якога / глядзіць у душу нябыт» [5, 105]; «ДрэMLE на летнім дажджы / спутаны конь – / спутаная прастора» [5, 87]; «Вяду вясноваю вуліцаю / з бальніцы / маці сваю старую – вяду / сваю старасць» [5, 109]; «На непарушным снезе / лёгкі зачы след / і чалавечы – / цяжкі» [3, 156].

Наяўнасць моцнага суб’ектыўнага пачатку – яшчэ адна адметная рыса твораў А. Разанава, якая надае вершам лірычнасць і медытатыўнасць: «Лёгшы на траву, забываюся, як мяне зваць і навошта я ў гэтым свеце. / ... / Дыхаю разам з травой; слухаю разам з травой, як наплывае ціша; разам з травой назіраю, як сціраецца-растае ў чыстым небе той цень, тое воблачка, тая кропка, якая ўсё парушала сабой і ўсё дзяліла надвое... / І няма сёння ў мяне іншага клопату, як проста быць – разам з травой» [3, 98–99]. Паэт паказвае поўную ідылію чалавека з прыродай, здольнасць разумець якую збліжае яго з цэлым сусветам.

Такім чынам, жанр верлібра займае адно з цэнтральных месцаў у творчасці А. Разанава і У. Арлова. Інтэлектуальная заглыбленасць, алегарычнасць, філасафічнасць, асацыятыўнасць – агульныя рысы свабодных вершаў паэтаў. Мінулае і сучаснае, сувязь часоў і пакаленняў, сэнс чалавечага жыцця, духоўная гармонія чалавека і прыроды – асноўныя тэмы, якія знайшлі адлюстраванне ў верлібрах пісьменнікаў. Аднак раскрываюцца яны ў аўтараў па-рознаму: калі ў верлібрах У. Арлова на першы план выступае канкрэтна-пачуццёвая аснова твора, з якога могуць вынікаць адпаведныя асацыятыўныя сувязі, то свабодным вершам А. Разанава ўласціва перш за ўсё тэндэнцыя да ўмоўнасці, абстрагаванасці, а таксама лаканізму і шматзначнасці думкі.

Літаратура:

1. Арлоў, У. Пазнаю сябе ў сыне : [вершы] / У. Арлоў // Дзеяслоў. – 2009. – № 4 (41). – С. 26–41.
2. Арлоў, У. Фауна сноў : Вершы / У. Арлоў. – Мінск: Маст. літ., 1995. – 95 с.
3. Разанаў, А. Вастрыё стралы: Версэты, паэтычныя мініяцюры / А. Разанаў. – Мінск: Маст. літ., 1988. – 159 с.
4. Разанаў, А. Паляванне ў райскай даліне: Версэты. Паэмы. Пункціры. Вершаказы. З Веліміра Хлебнікава. Зномы. / А. Разанаў. – Мінск: Маст. літ., 1995. – 287 с.
5. Разанаў, А.С. Танец з вужакамі: выбранае / А.С. Разанаў. – Мінск: Маст. літ.,

1999. – 462 c.